

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΣΟΥΡΛΑΣ

ΗΘΟΣ
ΣΤΗΝ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΝΟΘΕΥΜΕΝΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΝΟΜΟΤΥΠΗ ΔΙΑΠΛΟΚΗ
ΑΘΕΑΤΗ ΑΠΑΤΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΗΘΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΝΟΘΕΥΜΕΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

*Νομότυπη διαπλοκή
Αθέατη απάτη*

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ ΑΕΒΕ
Γεώργιος Ι. Σούρλας
*Ήθος στην πολιτική. Νοθευμένη Δημοκρατία.
Νομότυπη διαπλοκή. Αθέατη απάτη.*

Φιλολογική επιμέλεια - διορθώσεις:
Παναγ. Ιω. Καμηλάκης

Επιμέλεια ύλης:
Γεωργία Βασσάλου

Σελιδοποίηση:
Δημήτρης Στεβής / [in(c)k]

ISBN: 978-960-02-3935-5

Copyright © 2022: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ ΑΕΒΕ
Νικηταρά 2 & Εμμ. Μπενάκη, 106 78 Αθήνα
τηλ.: 210-3822496, 210-3838020, fax: 210-3809150
site: www.papazissi.gr | e-mail: papazisi@otenet.gr

Υποκατάστημα: Σιατίστης 7, 54631 Θεσσαλονίκη
τηλ.: 2310-227410 | site: natasapelagidou@papazisi.gr

Εκτύπωση-Βιβλιοδεσία: Printfair (digital & offset solutions)
Βιολέττας 3, Αχαρναί 136 71, τηλ.: 210-2469799
site: www.printfair.gr | e-mail: info@printfair.gr

*Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου αυτού,
καθώς και η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε μέσο
χωρίς σχετική άδεια του Εκδότη.*

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΣΟΥΡΛΑΣ

ΗΘΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΝΟΘΕΥΜΕΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

*Νομότυπη διαπλοκή
Αθέατη απάτη*

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΑΘΗΝΑ 2022

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Καθηγητή Ευαγγ. Πρωτοπαπαδάκη	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	21

ΜΕΡΟΣ 1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

A.1. ΠΕΡΙ ΗΘΙΚΗΣ	33
A.2. ΒΑΣΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΕΡΙ ΗΘΙΚΗΣ	38
A.3. ΗΘΙΚΟ ΚΑΙ ΝΟΜΙΜΟ	41
A.4. ΗΘΙΚΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ	44
A.5. ΟΡΚΟΣ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ	46
A.6. ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑ	49
A.7. ΚΩΔΙΚΑΣ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ	51
A.8. ΗΘΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ – ΟΔΗΓΟΣ ΚΑΙ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ	53
A.8.1. ΗΘΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ	57
A.9. ΘΕΣΜΟΙ	59
A.10. ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟΥ	61
A.11. ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ – ΚΟΡΥΦΑΙΑ ΗΘΙΚΗ ΑΞΙΑ	66
A.12. ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΙΣΧΥΡΟΤΕΡΟΥ (ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΠΥΓΜΗΣ)	71

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

B.1. ΗΘΟΣ	75
B.2. ΗΘΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	78
B.3. ΟΙ ΑΡΕΤΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ	80
B.4. ΙΣΟΝΟΜΙΑ – ΑΡΧΕΙΝ ΔΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	83
B.5. Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΑΔΑ (ΠΟΘΕΝ ΕΣΧΕΣ)	86

B.6. ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΣΥΝΑΔΟΥΝ ΜΕ ΤΟ ΗΘΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	88
--	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Γ.1. ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	93
Γ.1.1. ΕΝΕΡΓΟΙ ΠΟΛΙΤΕΣ	95
Γ.1.2. ΕΝΑΡΕΤΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ	96
Γ.2. ΚΟΜΜΑΤΑ ΑΡΧΩΝ	98
Γ.3. ΨΗΦΟΣ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ ΚΑΤΑ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ	100
Γ.4. ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ – ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ	102
Γ.5. Η ΣΧΕΣΗ ΗΘΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	104
Γ.5.1. Ο ΜΑΚΙΑΒΕΛΙ (1469 - 1527)	110
Γ.6. ΕΖΗΣΑ ΤΟΝ ΜΑΚΙΑΒΕΛΙΣΜΟ	114

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Δ.1. ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΠΟΥ ΠΛΗΤΤΟΥΝ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ – ΔΙΑΠΛΟΚΗ - ΔΙΑΦΘΟΡΑ	117
Δ.1.1. ΝΟΜΟΤΥΠΗ ΔΙΑΠΛΟΚΗ	120
Δ.1.2. ΑΘΕΑΤΗ ΑΠΑΤΗ – ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ	123
Δ.1.3. Η ΑΣΥΝΕΠΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	124
Δ.1.4. ΕΞΩΘΕΣΜΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΕΞΟΥΣΙΑΣ	126
Δ.2. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΦΘΟΡΑ ΕΠΕΚΤΕΙΝΕΤΑΙ. ΚΑΤΑΠΤΩΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΗΘΟΥΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ	128

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

E.1. Η ΔΙΑΦΑΝΕΙΑ ΠΡΟΑΓΕΙ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	131
---	-----

E.2. ΦΩΤΕΙΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΗΘΟΥΣ	134
E.3. ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΗΘΟΥΣ	138
E.4. ΠΑΙΔΕΙΑ – ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ - ΗΘΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ	142
E.5. ΦΟΡΕΙΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ	146
E.6. ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ	150
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	157

ΜΕΡΟΣ 2ο ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΑΤΟΠΗΜΑΤΑ

1. ΤΟ ΣΚΑΝΔΑΛΟ ΚΟΣΚΩΤΑ	163
2. ΤΟ ΣΚΑΝΔΑΛΟ ΣΤΗΝ ΤΡΑΠΕΖΑ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΚΟΣΚΩΤΑ	186
3. ΟΤΑΝ ΟΙ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΙ ΠΑΡΑΝΟΜΟΥΝ	191
4. ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΟΥ	195
5. ΝΟΘΕΥΜΕΝΑ ΚΑΥΣΙΜΑ - ΛΑΘΡΕΜΠΟΡΙΟ	209
5.1. ΝΟΘΕΥΜΕΝΑ ΚΑΥΣΙΜΑ ΣΤΙΣ ΕΝΟΠΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ	211
5.2. ΛΑΘΡΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΥΣΙΜΩΝ – ΔΩΔΕΚΑ ΧΡΟΝΙΑ (1998-2009) ΓΙΑ ΜΕΛΕΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΛΗΝ ΔΙΥΛΙΣΤΗΡΙΩΝ	221
5.3. ΠΕΝΤΕ ΧΡΟΝΙΑ (2009 -2013) ΓΙΑ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΠΛΗΝ ΔΙΥΛΙΣΤΗΡΙΩΝ	225
6. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΚΑΛΥΨΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΙΚΗ ΒΙΛΑ	229
7. ΝΟΜΟΙ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΜΜΑΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ	233
8. ΤΡΙΓΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΕΣ – ΜΝΗΜΕΙΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗΣ ΠΑΛΙΝΩΔΙΑΣ	239
9. ΤΟ ΣΚΑΝΔΑΛΟ ΤΩΝ ΥΠΟΤΙΜΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΔΡΑΧΜΗΣ	

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ	243
10. ΑΠΡΑΞΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ ΤΗΣ ΔΙΑΠΛΟΚΗΣ	247
11. ΤΟ ΣΚΑΝΔΑΛΟ ΤΗΣ SIEMENS	249
12. ΤΟ «ΑΜΑΡΤΩΛΟ» ΜΕΓΑΡΟ ΜΟΥΣΙΚΗΣ – ΚΟΜΜΑΤΙΚΟ ΣΤΕΚΙ	251
13. Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΣΥ.ΡΙΖ.Α. ΣΤΟ ΠΛΕΥΡΟ ΤΩΝ ΕΦΟΠΛΙΣΤΩΝ	254
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	257

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ΗΘΙΚΗ ΩΣ ΛΥΔΙΑ ΛΙΘΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ήθος, ηθική, ηθική ευθύνη, ηθικό πλεονέκτημα. Ό,τι σχετίζεται με την Ηθική διαθέτει ειδικό βάρος, και είναι ιδανικό για να προσδίδει προστιθέμενη αξία σε εκείνον που το επικαλείται, ιδίως εάν αυτός μετέχει του δημοσίου λόγου ή απευθύνεται σε μεγάλα ακροατήρια. Με άλλα λόγια, για έναν πολιτικό μπορεί να αποτελεί ισχυρό όπλο και συγκριτικό πλεονέκτημα. Στα χρόνια που παρακολουθώ –ευτυχώς ή δυστυχώς, από απόσταση– την πολιτική ζωή του τόπου μας, δεν μπορώ να ανασύρω από την μνήμη μου ούτε έναν πολιτικό ο οποίος να μην έχει –με τον ένα τρόπο ή τον άλλον– επικαλεσθεί οποιουδήποτε είδους ηθικό πλεονέκτημα έναντι των ομοτέχνων του, ιδίως των αντιπάλων του. Σε ό,τι αφορά τους περισσότερους από αυτούς, αμφιβάλλω, βεβαίως, και το δηλώνω ευθαρσώς, τόσο για το ειλικρινές της εν λόγω επίκλησης, όσο και για την δέσμευσή τους σε επιλογές ηθικής ευθύνης. Παραφράζοντας αυτό που είχε πει ο Λεωνίδας Κύρκος αναφερόμενος στην συμπάθεια των εκλογέων προς το ΚΚΕ Εσωτερικού η οποία, ωστόσο, ουδέποτε εκφράσθηκε στα εκλογικά ποσοστά του κόμματος, επιτρέψτε μου να θεωρώ πως η ηθική για τους περισσότερους από τους πολιτικούς φαίνεται να είναι κάτι σαν τις τηγανιτές πατάτες: σε όλους αρέσει για συνοδευτικό, αλλά κανένας δεν την θέλει ως κυρίως πιάτο.

Θα μου πείτε πως είμαι αυστηρός, αφοριστικός και ισοπεδωτικός. Το δέχομαι – ωστόσο πιστεύω πως αφ' ενός νομιμοποιούμαι να είμαι τέτοιος, και αφ' ετέρου θεωρώ πως είναι χρέος μου ως ανθρώπου που υπηρετεί το πνεύμα και, δη, την Ηθική. Αν κάτι ευθύνεται για την σοβούσα κατάρρευση της οικονομίας και της κοινωνίας μας – ο όρος *κρίση* είναι ανακριβής και παραπλανητικός – αυτό δεν είναι άλλο από την ηθική χρεοκοπία του λαού μας, για την οποία πρωτίστως και κυρίως υπεύθυνοι είναι οι πολιτικοί του ταγοί. Το γεγονός πως οι πολιτικοί ηγέτες οδήγησαν την ελληνική κοινωνία σε αυτό που αντιλαμβανόμαστε ως ηθική χρεοκοπία συχνά επικαλούμενοι την προσήλωσή τους σε ηθικές αξίες και αρχές, καθιστά την διαχρονική ανεπάρκειά τους ακόμη περισσότερο ανάγλυφη. Ναι, υπάρχουν εξαιρέσεις και, μάλιστα, λαμπρές – το βιβλίο που προλογίζω έχει γραφεί από έναν πολιτικό που ανήκει στην κατηγορία αυτή. Ναι, ευθύνεται και το σώμα των εκλογών, και, μάλιστα, σε ιδιαιτέρως υψηλό βαθμό. Τίποτα από αυτά, ωστόσο, δεν μπορεί ούτε να εξωραΐσει την εικόνα, ούτε να ανατρέψει την διαπίστωση: οι πολιτικοί ταγοί του τόπου μας διαχρονικά δείχνουν να έχουν με την ηθική μια περίεργη, μονόδρομη σχέση – όλοι τους συμπεριφέρονται σαν να έχουν την στενότερη προσωπική σχέση μαζί της, αλλά εκείνη φαίνεται να αγνοεί την συναναστροφή των περισσοτέρων.

Ωστόσο, κάπου εδώ οφείλουμε να αναγνωρίσουμε στους Έλληνες πολιτικούς ένα βαρύνουσα σημασίας ελαφρυντικό: δεν είναι οι μόνοι που έχουν με την Ηθική αυτήν την κάπως επιδερμική και χαλαρή σχέση. Είναι ευρύτερη και σχετικώς παγιωμένη η αίσθηση πως η πολιτική και η ηθική είτε δεν μπορούν να σχετίζονται στενά, ή πως, ακόμη περισσότερο, είναι εντελώς ξένες μεταξύ τους. Η ηθική, συγκεκριμένα, θεωρείται η επιστήμη του ιδεατού. Έργο της είναι όχι να μας λέει *πώς είναι* τα πράγματα, αλλά *πώς θα μπορούσαν ή θα έπρεπε να είναι*. Με άλλα λόγια, η επικράτειά της εκτείνεται έως εκεί που ξεκινά αυτή της πραγματικότητας. Από εκεί και πέρα, αναλαμβάνει η πολιτική. Η αντίληψη αυτή αποκρυσταλλώνεται στον διαβόητο αφορισμό που αποδίδεται στον Otto von Bismarck: *η πολιτική είναι η τέχνη του δυνατού, του επιτεύξιμου – η τέχνη του πλησιέστερου στο βέλτιστο*. Με δυο λέξεις, η πολιτική είναι η τέχνη του *εφικτού*, ενώ, αντίθετα, η ηθική είναι η επιστήμη του *ιδεατού*. Δεδομένου, λοιπόν, του ότι το ιδεατό και το εφικτό από την φύση τους ουδέποτε τέμνονται (ει δ' άλλως το ιδεατό θα μετέπιπτε σε εφικτό, και αντιστρόφως), η ηθική και η πολιτική δεν μπορούν να συναντώνται. Στην καλύτερη περίπτωση, η ηθική μπορεί να λειτουργεί ως φάρος για την πολιτική δείχνοντάς της προς τα πού θα έπρεπε να στοχεύει και να κατευθύνεται – γνωρίζοντας, βεβαίως, πως ποτέ τελικά δεν θα φθάσει στον προορισμό της, αφού αυτός είναι ιδεατός και, κατά συνέπεια, ανέφικτος.

Το θεωρητικό αυτό πλαίσιο φαίνεται να επιτρέπει στον πολιτικό μια – σχετική ή και απόλυτη – ηθική ελευθερία, η οποία συνήθως θεωρούμε πως δεν συγχωρείται σε οποιονδήποτε άλλον. Μάλιστα, ο πολιτικός ενδέχεται να μην δεσμεύεται από τον ηθικό νόμο διόλου: διαθέτει κάποιου είδους *άδεια* να ψεύδεται, να παραπλανά ή, τουλάχιστον, να χειραγωγεί. Ήδη ο Θουκυδίδης έχει εκφράσει τον ανυπόκριτο θαυμασμό του προς τον Περικλή πέραν των άλλων και για την ικανότητά του να κατευθύνει τον δήμο: όποτε γοῦν αἴσθοιτό τι αὐτοὺς παρὰ καιρὸν ὕβρει θαρσοῦντας, λέγων κατέπλησεν ἐπὶ τὸ φοβεῖσθαι, καὶ δεδιότας αὐτὸν ἀλόγως ἀντικαθίστη πάλιν ἐπὶ τὸ θαρσεῖν. Η χειραγωγήση, βεβαίως, προϋποθέτει είτε την μερική απόκρυψη της αλήθειας, είτε το ψεύδος, και δεν θα έπρεπε να έχει θέση μεταξύ ισοτίμων πολιτών – μάλλον είναι καταλληλότερη όταν στοχεύει υπηκόους. Σε κάθε άλλη περίπτωση η διάθεση χειραγωγησης ενός ή πολλών ηθικών προσώπων θα ψεγόταν ως φαλκίδευση της αυτονομίας τους, απίσχναση της ελευθερίας τους και, τελικά, ως προσβολή της αξιοπρέπειάς τους – αλλά όχι εδώ: ο Περικλής είναι πολιτικός ταγός, και εκείνοι που κατευθύνει – αν δεν σας αρέσει ο όρος *χειραγωγεί* – είναι πολίτες, και όπως ήδη είπαμε φαίνεται πως υπό την ιδιότητα του πολιτικού κάποιος δεν δεσμεύεται από τις ίδιες νόρμες που τον περιορίζουν υπό οποιαδήποτε άλλη ιδιότητά του: ως πατέρα, φέρ' ειπείν, ως φίλου, ως συνεργάτη κ.ο.κ.

Μισόν αιώνα αργότερα ο Πλάτων θα προτείνει στην *Πολιτεία* του το *γενναῖον ψεύδος* ως βάση νομιμοποίησης της διάρθρωσης των πολιτών σε τάξεις: τα μέλη της πολιτείας πρέπει να πεισθούν ότι για την παιδεία που έχουν λάβει δεν ευθύνονται οι νομοθέτες, αλλά πως οι ίδιοι ξεπέδησαν από τα σπλάχνα της γης διαθέτοντας ήδη τα γνωρίσματα του χαρακτήρα, επί τη βάσει των οποίων εντάχθηκαν στην τάξη που ανήκουν, και όχι σε κάποια από τις υπόλοιπες δυο (οι τάξεις της πλατωνικής πολιτείας είναι τρεις: οι δημιουργοί, οι φύλακες –επίκουροι και οι φύλακες –παντελείς). Το *ψεύδος* αυτό θα διασφαλίζει αφ' ενός πως οι πολίτες θα αποδέχονται την θέση τους στην πολιτεία αδιαμαρτύρητα, και αφ' ετέρου πως θα αισθάνονται συγγενείς ως παιδιά της ίδιας μητέρας. Στην περίπτωση του Πλάτωνος το ψεύδος στην πολιτική δεν είναι απλώς χαριτωμένο ή αξιοθαύμαστο, αλλά αποτελεί εκ των ων ουκ άνευ συνθήκη για την διασφάλιση της συνοχής και της ευστάθειας της πολιτείας.

Δεν θα προχωρήσω περισσότερο – ο Γεώργιος Σούρλας παρουσιάζει με έξοχο τρόπο την εξέλιξη μέσα στον χρόνο της αντίληψης πως η πολιτική διέπεται μόνον από την σκοπιμότητα, και πως σε αυτήν δεν υπάρχει χώρος για την ηθική. Επιτρέψτε μου να εστιάσω μόνον σε μια σκέψη, σε μια αίσθηση, καλύτερα. Η πεποίθηση πως ο πολιτικός είναι ταγμένος να υπηρετεί

έναν σκοπό δυνάμει του οποίου αυτός νομιμοποιείται να κινείται στο περιθώριο της ηθικής, μου φαίνεται *περίεργη*. Στην σκέψη μου κάτι τέτοιο θα δικαιολογούταν μόνον επί τη βάσει της διττής υπόθεσης πως [α] η ιστορία είναι γραμμική, συνεπώς έχει κάποιο *τέλος*, δηλαδή έναν σκοπό, και [β] πως αυτόν τον σκοπό *τον γνωρίζει μόνον ο πολιτικός*, ενώ τον αγνοούν οι πολλοί. Η υπόθεση αυτή, ωστόσο, φαντάζει ακόμη πιο *περίεργη*.

Εν πρώτοις, η αντίληψη πως η ιστορία κατευθύνεται προς κάποιον σκοπό – ή, προς ορισμένους επί μέρους – είναι μεταφυσική, δηλαδή είναι αδύνατον να τεκμηριωθεί. Μπορεί να έχει επίδραση μόνον σε εκείνον που έχει επιλέξει να *πιστεύει* κάτι τέτοιο, αλλά σε κανέναν άλλον. Η πίστη πως η ιστορία κατατείνει σε κάποιον σκοπό, ή πως αυτή εκδιπλώνεται επί τη βάσει ενός ορισμένου προδιαγεγραμμένου σχεδίου, θείου ή άλλου, έχει ακριβώς την ίδια αξία με την αντίθετή της. Αλλά ακόμη και όσοι αποδέχονται την ύπαρξη τελικών αιτίων στην ιστορία πιστεύω έχουν μεγάλη δυσκολία να αποδεχθούν πως οι μόνοι που είναι σε θέση να γνωρίζουν αυτόν τον σκοπό (ή, τους σκοπούς) είναι οι πολιτικοί – μόνον και μόνον επειδή είναι τέτοιοι. Σε αυτήν την υπόθεση ελλοχεύει η παράδοξη πεποίθηση πως ο πολιτικός, οποιοσδήποτε πολιτικός, διαθέτει προνομιακή πρόσβαση σε μια αλήθεια, η οποία είναι απρόσιτη στους υπόλοιπους ανθρώπους, και η οποία του επιτρέπει να κινείται πέραν του ηθικώς αποδεκτού προς χάριν αυτού του σκοπού που εκείνος γνωρίζει και οι υπόλοιποι αγνοούν. Υπ' αυτό το πρίσμα ο πολιτικός παύει να εκλαμβάνεται ως κανονικός άνθρωπος, και γίνεται πλέον αντιληπτός ως ένα νέο, περίεργο είδος μεταλλαγμένου οραματιστή ή *guru*, ή, ακόμη περισσότερο, ως κάποιος που στην ιεραρχία των όντων καταλαμβάνει θέση μεταξύ του Θεού και των ανθρώπων, πράγμα που του επιτρέπει να παραβιάζει τα όρια που δεσμεύουν τους ταπεινούς συμπολίτες του με σκοπό να τους σώσει από την άγνοια, την μικρότητα και την αδυναμία τους να κατανοήσουν το συνολικό σχέδιο της δημιουργίας.

Αν θέλετε η προσέγγιση αυτή να γίνει ακόμη περισσότερο εξεζητημένη, εστιάστε στον τρόπο με τον οποίον ο πολιτικός αποκτά αυτήν την *περίεργη*, αποκλειστική πρόσβαση στην αλήθεια. Όσο είναι πολίτης, για κάποιον λόγο δεν την διαθέτει. Όταν αποφασίσει να πολιτευθεί, ωστόσο, τότε την αποκτά αυτόχρονα, κατά έναν παράδοξο, σχεδόν μαγικό τρόπο. Ναι, αν έτσι πιστεύετε πως έχουν τα πράγματα, τότε όντως ο πολιτικός δικαιούται να διεκδικεί την αποδέσμευσή του από τους κανόνες της ηθικής που διέπουν τις ανθρώπινες σχέσεις στο πλαίσιο μιας δεδομένης κοινωνίας. Ας μου συγχωρηθεί να παραμένω επιφυλακτικός σε τέτοιου είδους μεταφυσικές αναγνώσεις της πολιτικής, και να επιμένω πως, σε πείσμα τόσο του Machiavelli, όσο και των υπολοίπων ομοτέχνων του, ο πολιτικός ούτε νομιμοποιείται, ούτε

δικαιολογείται να απαιτεί μια ιδιαίτερη σχέση με την ηθική, τους νόμους και τις αξίες της. Είπα παραπάνω πως το αντίθετο μου φαίνεται περίεργο – στο σημείο αυτό επιτρέψτε μου να ανασκευάσω: μου φαίνεται *εξωφρενικό*. Στην δική μου σκέψη ο πολιτικός και η πολιτική υπόκεινται στον ίδιον ακριβώς έλεγχο, στον οποίο υπόκειται ο απλός πολίτης και η καθημερινή του αλληλεπίδραση με τους συμπολίτες του. Ακόμη περισσότερο, τόσο ο πολίτης όσο και η πολιτική *οφείλουν* να υπόκεινται στον έλεγχο αυτόν. Αυτό ισχύει σε δυο επίπεδα: τόσο σε αυτό της θέσης συγκεκριμένων σκοπών και στόχων, όσο και σε εκείνο της επιλογής των μέσων, χάρη στα οποία θα επιτευχθούν οι στόχοι αυτοί.

Σε ό, τι αφορά την στοχοθεσία, αυτή κατά την γνώμη μου εμπίπτει αυτοδικαίως στην κατηγορία του ηθικού ενεργήματος, αφού προκρίνει ένα συγκεκριμένο *πρέπει* έναντι άλλων, τα οποία προσφέρονται ως εναλλακτικά. Με άλλα λόγια, ο εκάστοτε στόχος που τίθεται ως κεντρικός στην πολιτική ατζέντα, είναι στην ουσία του μια ηθική προκείμενη, η οποία έχει επιλεγεί αντί κάποιας άλλης ως περισσότερο ευσταθής και κατάλληλη, και τούτο διότι εμείς κρίνουμε πως τα πράγματα *πρέπει* να είναι *έτσι* και *όχι αλλιώς* – αυτή, όμως, εξ ορισμού συνιστά *ηθική κρίση*. Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως πολιτική επιλογή, φέρ' ειπείν, θεμελιώνεται στην ηθική πρόταση πως το Ελληνικό Κράτος είναι προτιμότερο να είναι ασφαλές στο πλαίσιο ενός ευρύτερου συνασπισμού κρατών, παρά να απολαμβάνει απόλυτης ελευθερίας να ρυθμίζει τα του οίκου του κατά το δοκούν. Η συνακόλουθη ένταξη στην νομισματική ένωση έχει ακριβώς την ίδια ηθική θεμελίωση. Και η μια πολιτική επιλογή, και η άλλη, ουδέποτε υπήρξαν μονόδρομοι, όσο και εάν στην ξύλινη γλώσσα της πολιτικής ενίοτε παρουσιάστηκαν ως τέτοιες, και τούτο διότι και στις δυο περιπτώσεις υπήρχε η ακριβώς αντίθετη πρόταση, η οποία θεμελιωνόταν στην ακριβώς αντίστροφη ηθική προκείμενη. Η πολιτική επιλογή, *πάλι*, να δημιουργηθούν αδιάβλητοι μηχανισμοί επιλογής προσωπικού για τον δημόσιο τομέα, βασίζεται σε μια συγκεκριμένη ηθική αντίληψη περί δικαιοσύνης, αυτήν που προκρίνει την μετρήσιμη αξία. Υπάρχουν εναλλακτικές ηθικές αντιλήψεις, βεβαίως, όπως εκείνη που εστιάζει στις ανάγκες (από τον καθένα ανάλογα με τις δυνάμεις του, στον κάθε ένα ανάλογα με τις ανάγκες του), στο εύαλωτο του προσώπου (κοινωνικά κριτήρια), στην συνεισφορά στο κοινό καλό (ειδικές κατηγορίες). Ωστόσο όλες οι υπόλοιπες παραμερίστηκαν προς χάριν εκείνης που θεωρήθηκε πως είναι ηθικώς περισσότερο ευσταθής. Κάθε κεντρική πολιτική επιλογή καλείται να εφαρμόσει στην πραγματικότητα μια συγκεκριμένη ηθική πρόταση παραβλέποντας την εναλλακτική της, ακριβώς επειδή *αυτή* η ηθική πρόταση – και όχι κάποια άλλη – έχει θεωρηθεί

περισσότερο ηθικά τεκμηριωμένη. Υπό την έννοια αυτή, η πολιτική είναι όντως η πραγμάτωση της ηθικής, κατά την φράση του Hegel, την οποία εύστοχα υπογραμμίζει ο Γεώργιος Σούρλας.

Σε ό, τι αφορά τα μέσα, τα οποία καλείται ο πολιτικός να μετέλθει ώστε να πραγματωθεί ο σκοπός που έχει ήδη επιλεγεί επί τη βάσει της ηθικής του προτεραιότητας, σε αντίθεση με αρκετούς ακαδημαϊκούς συνομιλητές μου πιστεύω πως και εκεί οι νόμοι της ηθικής πρέπει να τυγχάνουν απόλυτης εφαρμογής, εκτός και εάν είμαστε διατεθειμένοι να αναλάβουμε τον κίνδυνο να επιτρέψουμε στον Αίοιο να ανοίξει τον ασκό του και να μάθουμε, τελικά, τι κρύβει αυτός μέσα του. Υποστηρίζουν ορισμένοι πως ο πολιτικός, εάν δεδομένα υπηρετεί ηθικώς θεμιτούς σκοπούς, πρέπει να του αναγνωρίζεται κάποια ευελιξία σε ό, τι αφορά την δέσμευσή του από ηθικές νόρμες. Προκειμένου, για παράδειγμα, να προληφθεί μια βομβιστική επίθεση (ο δεδομένα ηθικώς θεμιτός σκοπός που λέγαμε), θα μπορούσε να επιτραπεί στην πολιτική ηγεσία να δώσει άδεια να βασανισθεί ο συνεργός των επίδοξων βομβιστών, ώστε αυτοί να συλληφθούν προτού προβούν σε αυτό που σχεδιάζουν. Ορισμένοι, μάλιστα, συμπληρώνουν πως στην περίπτωση αυτή η μόνη ηθική δέσμευση του πολιτικού είναι να μην αποκαλύψει το γεγονός του βασανισμού, ώστε η εν λόγω πρακτική να μην καταγραφεί στην κοινή συνείδηση ως δυνητικά επιλέξιμη – προς χάριν της ηθικής διαπαιδαγώγησης του συνόλου, δηλαδή. Αυτό στην σκέψη μου είναι άκρως επικίνδυνο, διότι μπορεί να οδηγήσει αφ' ενός στην φρικαλεότητα, αφ' ετέρου στην γελοιότητα. Ως προς το πρώτο, το Ολοκαύτωμα στηρίχθηκε σε αντίστοιχη πάνω – κάτω ηθική δικαιολόγηση, ενώ το γεγονός πως κατεβλήθησαν συγκινητικές προσπάθειες ώστε αυτό να αποσιωπηθεί, δεν το καθιστά λιγότερο φρικαλέο. Σε ό, τι αφορά το δεύτερο, ίσως να μην υπάρχει καλύτερο παράδειγμα από την ρητή ή ανομολόγητη δικαιολογία που ενίοτε προβάλλουν ορισμένοι πολιτικοί για να δικαιολογήσουν τον τρόπο με τον οποίον αλληλεπιδρούν με τους εκλογείς τους: αν δεν πεις ψέματα, δεν πρόκειται να σε ψηφίσουν.

Πλάι σε όλα τα παραπάνω, τα οποία σκιαγραφούν ως επί το πλείστον αυτά που ο πολιτικός θα όφειλε μάλλον να αποφεύγει, υπάρχουν και περιστάσεις που επιβάλλουν στον πολιτικό να προβαίνει σε συγκεκριμένες ενέργειες, σε πράξεις, όταν η πορεία των πραγμάτων δείχνει να έχει πάρει τροπή τέτοια, που καθίσταται αδύνατον να υπηρετηθεί κάποιος ηθικώς αποδεκτός σκοπός – είτε η αρετή, είτε το δέον, είτε το ωφέλιμο. Η απάτη εις βάρος του δημοσίου συμφέροντος, φέρ' ειπείν, εξ ορισμού αντιστρατεύεται καίρια και τα τρία αυτά ηθικά προτάγματα, συνεπώς όποια ηθική παράδοση μεταξύ των τριών σημαίνουσών (της αρετοκρατίας, της δεοντοκρατίας, ή της συνεπειοκρατίας) και εάν καθορίζει την σκέψη και τις πράξεις μας,

είναι εντελώς αδύνατον η ηθική μας συνείδηση να αδιαφορήσει για αυτήν ή, πολύ περισσότερο, να την αποδεχθεί ως αναγκαία ή χρήσιμη. Ωστόσο, απάτες εις βάρος του δημοσίου συμφέροντος πάντοτε εξυφαίνοντο και συνεχίζονται, φυσικά, να εξυφαίνονται, και τούτο διότι οι πολιτικοί, όπως ακριβώς και οι πολίτες, είτε εμφανίζουν την τάση από καιρού εις καιρόν να αδιαφορούν για την αρετή και το δέον, είτε αντιλαμβάνονται την ωφέλεια κατά τρόπο κοντόφθαλμο: ως κάτι που εξαντλείται στο τώρα, το αύριο ή, έστω, το μεθαύριο, και πάντως σε κάθε περίπτωση αφορά μόνον τους ίδιους και τον στενό τους κύκλο – σάμπως είναι δυνατόν να ευτυχεί κανείς, όταν το κοινωνικό σύνολο εντός του οποίου αυτός ζει, δυστυχεί.

Η κοινωνία μας, ίσως για λόγους ιστορικούς, έχει εθισθεί στην απάτη, ιδίως μάλιστα όταν αυτή στρέφεται εναντίον του δημοσίου συμφέροντος. Με αυτό δεν εννοώ πως ο μέσος Έλληνας ρέπει ο ίδιος στην απάτη, αλλά πως στην σκέψη του η εις βάρος του δημοσίου συμφέροντος έκνομη δράση αποτελεί ιδιαιτέρως πιθανό ενδεχόμενο, κάτι σχεδόν αναμενόμενο ή φυσικό – δεν παραξενεύεται όταν την πληροφορείται, και οργίζεται μόνον όταν αυτή καταστεί εξόφθαλμη και κραυγαλέα: στην περίπτωση αυτή, πιστεύω, εξοργίζεται όχι από το ίδιο το γεγονός της απάτης, αλλά από τον εξόφθαλμο και κραυγαλέο χαρακτήρα της – με άλλα λόγια, η μήνις μας έχει περισσότερο χαρακτήρα *αισθητικό*, και λιγότερο *ηθικό*.

Αν τα παραπάνω συνιστούν επαρκή ανάγνωση του συλλογικού ασυνείδητου του λαού μας σε σχέση με όποια μορφή θα μπορούσε να λάβει η απάτη στον δημόσιο βίο, ήτοι την διαπλοκή, τον χρηματισμό, την ευνοιοκρατία, τον νεποτισμό, και κάθε άλλη δυνατή έκφρασή της, η θέση του πολιτικού που θα αντιταχθεί σε κάτι από αυτά δεν μπορεί παρά να είναι εξ αρχής ιδιαιτέρως δυσχερής: ο πολιτικός αυτός θα στηλιτεύσει εκείνα για τα οποία στην καλύτερη περίπτωση οι περισσότεροι αδιαφορούν, ενώ είναι πολύ πιθανόν να θίξει συμφέροντα που, προσώρας τουλάχιστον, πολλοί θα επιθυμούσαν να ικανοποιηθούν. Ο πολιτικός αυτός, λοιπόν, είτε θα καταλήξει να είναι βαρετός – ακόμη χειρότερα, γραφικός, είτε θα κινδυνεύσει να διωχθεί από το σύστημα που με την στάση του απειλεί. Όμως, λέω, κανείς δεν εισέρχεται στον στίβο της πολιτικής για να περάσει κάποια ήρεμα χρόνια – για τούτο προσφέρονται άμπολες άλλες ενασχολήσεις. Πείτε με καλοπροαίρετο ή και ευήθη, ωστόσο θα συνεχίσω να πιστεύω πως οι περισσότεροι από όσους εμπλέκονται με την πολιτική το πράττουν είτε διότι εμφορούνται από την διάθεση να προσφέρουν στο σύνολο, είτε επειδή φιλοδοξούν να αφήσουν κάποιο στίγμα ή παρακαταθήκη. Οι κρίσιμες, επικίνδυνες, δυσάρεστες αποφάσεις, ακόμη και οι ρήξεις, νομίζω υπάρχουν ακριβώς για αυτόν τον τύπο ανθρώπου. Ο Γιώργος Σούρλας στο δυστυχώς εκτενέστατο δεύτερο μέρος

του ανά χείρας βιβλίου – λέω ‘δυστυχώς’, διότι το δεύτερο αυτό μέρος αφορά αποκλειστικά και μόνον σκάνδαλα που ταλάνισαν την πρόσφατη πολιτική ζωή του τόπου μας – περιγράφει τον τρόπο με τον οποίον ο ίδιος επέλεξε να πολιτευθεί σε μια περίοδο κατά την οποία ο όρος ‘σκάνδαλο’ είχε απωλέσει το συμβατικό του νόημα, αυτό της εξωφρενικής εξαίρεσης, και είχε καταλήξει να δηλώνει απλώς την ατυχή κατάληξη μιας κατά τα λοιπά αναμενόμενης, συνήθους δοσοληψίας. Δεν γνωρίζω εάν ο τρόπος αυτός πράγματι επέφερε τα αποτελέσματα στα οποία ο Γιώργος Σούρλας προσέβλεπε. Ακόμη περισσότερο, αγνωώ την επιβάρυνση που ενδεχομένως ο ίδιος υπέστη λόγω της επιλογής του να στηλιτεύει την – ενίοτε, οφθαλμοφανή και παγκοίνως γνωστή – διαπλοκή. Αυτό για το οποίο είμαι βέβαιος, ωστόσο, είναι πως η στάση του υπήρξε εξόχως *πολιτική*, υπό την έννοια που ανέπτυξα παραπάνω: στον Γιώργο Σούρλα, όπως και σε κάθε πολιτικό, δωρήθηκε από τους εκλογείς του κάποιος χρόνος. Και ο Γιώργος Σούρλας επέλεξε με τον χρόνο αυτόν να κάνει κάτι δύσκολο και σημαντικό, επιστρέφοντας το δώρημα πολλαπλάσιο στον τόπο και στους ανθρώπους. Αν πέτυχε ή όχι, και πόσο πέτυχε, θα το κρίνει η ιστορία. Εκείνο που δεν τίθεται σε καμία περίπτωση εν αμφιβόλω, ωστόσο, είναι η ορθότητα της στόχευσής του – και οι προθέσεις του. Για τον Immanuel Kant ο βαθμός στον οποίον κάποιος είναι ενάρετος μετράται επί τη βάσει της προσήλωσής εκείνου στον ηθικό νόμο – σε πείσμα ή εις βάρος της όποιας προτίμησης ή ροπής. Υπ’ αυτήν την έννοια τουλάχιστον, αλλά και υπό αρκετές άλλες, το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας αποτελεί το πόνημα ενός ενάρετου πολιτικού ανδρός.

Βαθιά μου πεποίθηση ήταν ανέκαθεν πως η πολιτική είναι ασφαλής μόνον όταν βαδίζει χέρι – χέρι με την ηθική αφ’ ενός, και αφ’ ετέρου πως τίποτα δεν δικαιολογεί να συμβαίνει το αντίθετο. Σε αυτό συμπληρώνω κάτι, το οποίο απευθύνω στους πολιτικούς που διαβάζουν αυτές τις γραμμές και έως τώρα έχουν μείνει ασυγκίνητοι από τα επιχειρήματά μου: η δέσμευση σε ηθικές αρχές στο τέλος πάντοτε εξαργυρώνεται. Γεννήθηκα το 1972, και θυμάμαι την πολιτική ζωή του τόπου μου από το 1980 και μετά. Από τότε έως σήμερα – αλλά και νωρίτερα – σίγουρα κόσμησαν την πολιτική ζωή της χώρας σπουδαίοι πολιτικοί. Αν με ρωτήσετε ποιους έχω στην σκέψη μου ως σημαντικότερους, θα σας αναφέρω δυο – τρία ονόματα – ένα από αυτά θα είναι εκείνο του Γεωργίου Ράλλη. Ο Γεώργιος Ράλλης δεν ευτύχησε να κυβερνήσει την Ελλάδα για περισσότερο από έναν χρόνο, και τότε ήμουν μόλις 8 ετών – κανονικά δεν θα έπρεπε να τον αναφέρω. Ωστόσο, σε μια πολιτική συγκέντρωση επιτίμησε τους οπαδούς του κόμματός του διότι αποδοκίμασαν τον ηγέτη της αντίπαλης πολιτικής παράταξης. Πιστεύω πως αυτή υπήρξε μια ηθική επιλογή για τον Γεώργιο Ράλλη, αφού άλλω-

στε ήταν εντελώς ξένη στα πολιτικά ήθη της εποχής – καλύτερα, ένα ηθικό στοίχημα. Αν έτσι έχουν τα πράγματα, το στοίχημα κερδήθηκε: η επίδειξη υψηλού ήθους νομίζω είναι ένας θαυμάσιος λόγος ώστε να θυμάται κανείς έναν πολιτικό.

Ευάγγελος Δ. Πρωτοπαπαδάκης,
*Αναπληρωτής Καθηγητής Εφαρμοσμένης Ηθικής,
 Τμήμα Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ,
 Διευθυντής του Εργαστηρίου
 Εφαρμοσμένης Φιλοσοφίας του Ε.Κ.Π.Α.*

ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΚΑΘΗΚΟΝ

Οταν αγωνίζεσαι για ζητήματα κοινωνικού ενδιαφέροντος με αίσθημα ευθύνης, με αυταπάρνηση και ανιδιοτέλεια, με μεθοδικότητα, επιμονή και υπομονή προκύπτουν θετικά αποτελέσματα. Όσο κι αν στην πορεία αντιμετωπίζεις αδιέξοδα και δυσχέρειες, όσο και αν βρεθείς κυνηγημένος σε μοναχικό δρόμο και απέναντι σε μηχανισμούς σπύλωσης, και ευτελισμού της προσπάθειας προσδοκάς την δικαίωση και πάντως έχεις ήσυχη την συνείδησή σου.

Ταυτόχρονα, εκπέμπονται μηνύματα στους ανθρώπους των κυκλωμάτων, που πιστεύουν ότι μπορούν να δρουν απρόσκοπτα και να τα επιτύχουν όλα χωρίς συνέπειες. Τίθεται υπό ισχυρή αμφισβήτηση η πεποίθησή τους ότι η καθυπόταξη παραγόντων της εξουσίας στα κελεύσματά τους, με τον χρηματισμό και τον εκμαυλισμό, τους καθιστά κυρίαρχους αφού κανείς δεν θα τολμήσει να σταθεί απέναντί τους.

Ακόμη, αντιλαμβάνονται ότι υπάρχουν πολιτικοί εκπρόσωποι του λαού, που υπηρετούν σθεναρά και μόνο τα συμφέροντα του και την πατρίδα. Δεν συμβιβάζονται, δεν εκμαυλίζονται, δεν εξαγοράζονται, δεν φοβούνται τα κάθε λογής κυκλώματα, δεν υπολογίζουν το πολιτικό κόστος.

Σε κάθε περίπτωση εδραιώνεται και η πεποίθηση ότι έχεις χρέος να μην παραμένεις απλός θεατής, αλλά να διαφυλάσσεις την νομιμότητα και να καταπολεμάς με κάθε μέσο την διαφθορά και την διαπλοκή.

Να κάνει πράξη αυτό που έλεγε ο Σόλων:

«Η πόλη που κυβερνιέται άριστα είναι η πόλη αυτή, όπου αυτοί που δεν αδικούνται καταγγέλλουν και καταδιώκουν τους ενόχους σαν να έχουν αδικήσει αυτούς τους ιδίους».

ISBN 978-960-02-3935-5

9 789600 239355